

کارگران و کشاورزان در خاورمیانه نوین

Joel Beinin, *Workers and Peasants in the Modern Middle East*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 207 pages.

دکتر ناصر فوشارد گهر

عضو هیات علمی دانشکده امور اقتصادی

جوئل بینین نویسنده کتاب کارگران و

کشاورزان در خاورمیانه نوین، استاد تاریخ

خاورمیانه در دانشگاه استنفورد انگلیس

می باشد. از آثار دیگر نویسنده، «پراکندگی

یهودیت (یهودیان مصری): فرهنگ، سیاست

و شکل گیری پراکندگی مدرن یهودیت

(۱۹۹۸)» و کتاب «آیا پرچم سرخ به اهتزاز

درآمده بود؟ سیاستهای مارکسیستی و

کشمکش اعراب - اسرائیل، سالهای

۶۵-۱۹۴۸» (منتششره در سال

۱۹۹۰) می باشد.

اثر مورد بررسی به عنوان دومین

کتاب تاریخ معاصر خاورمیانه از سری

کتابهای تاریخ مدرن خاورمیانه دانشگاه

کمبریج می باشد. کلیه این نوشتارها بر بنیان

تحلیلهای و بررسیهای مستقل و اسناد مستند

به زیور طبع آراسته شده است. اگرچه

تمرکز این رشته آثار خاورمیانه و شمال آفریقا

می باشد، ابعاد گوناگون پرمسئلههای آن سوی

مرزهای جغرافیایی منطقه را نیز به بررسی

می کشاند. هدف اساسی این کتابها متون

درسی جامعی است تا در کلاسهای

دانشگاهی مطالب به بحث آزاد گذاشته شود

و درک خواننده را از منطقه از طریق

سیاستمداران یا طراحان سیاسی مورد

تحلیل قرار دهد.

اولین سری از این کتابها تحت عنوان

جهانی شدن و سیاستهای توسعه در

خاورمیانه منتشر شده است. هدف اصلی

کتاب این است که به گونه ای متفاوت از

کتابهای سنتی خاورمیانه به بررسی طبقه

کارگر که اکثریت هر جامعه را تشکیل

می دهد بپردازد و خوانندگان را از طریق

طبقات کارگری و انقلابات و مناسبات آنها با

منطقه خاورمیانه آشنا نماید. پژوهشگر این

اثر با بررسی علمی و هنری خود به گونه ای

جامع طبقه کارگر و تجربیات زندگی آنها را به

بررسی گرفته و خواستار است که آن را به

عنوان بخش اصلی تاریخ اجتماعی خاورمیانه

مطرح کند. این کتاب با آغاز نیمه قرن ۱۸، تاریخ ابزارمندان شهری، رعایا و طبقات جدید کارگری را در امپراتوری عثمانی و دول مسلمان شکل یافته ناشی از سقوط عثمانی مثل بالکان، ترکیه، خاورمیانه عربی و شمال آفریقا مورد ارزیابی قرار می دهد. این کتاب در واقع تاریخ اجتماعی منطقه برای دو دهه اخیر نیز می باشد.

نویسنده با مطرح کردن اندیشه های نوین زندگی اقتصادی و سیاسی مردان و زنان عادی و تجربیات آنها به بررسی مسایل مهم منطقه ای می پردازد. دانش پژوهان خاورمیانه از این دیدگاه کتاب را متفاوت از کتابهای متعارف تاریخ خاورمیانه خواهند یافت. نکته دیگر اینکه بینین تا سرحد توان تلاش کرده است از منابع قابل دسترسی استفاده کند و به تفسیر مسایل اساسی و فرعی بپردازد.

درونمایه کتاب کارگران و کشاورزان در خاورمیانه شامل یک پیشگفتار، سیاهه اصطلاحات یا واژه نامه، و سیاهه اختصارات با مشخص نمودن معنی و مفهوم آن می باشد. در ادامه نیز سه نقش از امپراتوری عثمانی ۱۹۱۴ - ۱۶۹۹، مصر، بلاد شام،

خاورمیانه در قرن بیستم، کلیات، بازار سرمایه داری جهانی ۱۸۳۹ - ۱۷۵۰، اصلاحات در عثمانی و امپریالیسم اروپایی سالهای ۱۹۰۷ - ۱۸۳۹، رستاخیز سیاستهای مردمی ۱۹۳۹ - ۱۹۰۸، مسافرت فکری الخلی به محله الکبری، ناسیونالیسم مردمی، مشروعیت رژیمها در سالهای ۱۹۷۳ - ۱۹۳۹، اصلاحات پست پوپولیستی طبقه کارگران و زارعان، یادداشتها و مراجع و نمایه، قرار گرفته است. کتاب با ۴ جدول مانند اعتصابات در ترکیه ۱۹۹۴ - ۱۹۶۳، اعتصابات در تونس به سالهای ۷۷ - ۱۹۷۰، کارگران ترکیه در خارج از کشور، و مهاجرت کارگران عربی آراسته شده است.

روش نگاشتن فهرست درونمایه آمریکایی است که تنها به صورت اختصاری و در یک صفحه تنظیم شده است؛ ولی در همان حال نمایه ای دوازده صفحه ای نیاز خوانندگان را برای مراجعه به نکات اصولی کتاب مرتفع می سازد.

در بخش پیشگفتار انگیزه اصلی نگارش کتاب، کمک به دانش پژوهان و دانشجویان رشته خاورمیانه ذکر شده است.

آفریننده اثر نوشتارش را منظم سازی جزوات دست نگاشته های بیش از یک دهه تدریس تاریخ اجتماعی - اقتصادی خاورمیانه می داند. سفرهای پژوهشی او از طریق مرکز علوم انسانی دانشگاه استانفورد و دانشکده هلوت در سالهای ۱۹۹۷ و ۲۰۰۰-۱۹۹۹ در تکمیل درونمایه کتاب بسیار ثمر بخش یادآور شده است.

در واژه نامه ای که در بخشهای آغازین کتاب گنجانده شده است؛ بینین با تعریف یکایک اصطلاحات مرسوم در تاریخ اجتماعی - اقتصادی خاورمیانه، آشنایی خود را با زبانهای ترکی، عربی و عبری نشان می دهد. آوردن واژگانی مانند آلیا^۱ (موج مهاجرت صهیونیست ها به فلسطین)، عیان،^۲ تنظیمات،^۳ وفد،^۴ علما^۵ و غیره به زبان انگلیسی و تلفظ و آوانگاری دقیق آنها از دیگر ویژگیهای ارزنده کتاب می باشد. بخش دیگر کتاب به حروف اختصاری و واژگان مکمل آنها پرداخته است تا خواننده نا آشنا به منطقه با نهادها، سازمانها و به طور کلی

علایم اختصاری بیگانه برخورد دقیق داشته باشد. حروفی مثل آ.اس.پ. و آ.اس.یو. (حزب سوسیالیست عرب سوریه و اتحادیه سوسیالیستی عربی مصر) نمونه هایی از این دست می باشند. نقشه های جغرافیایی امپراتوری عثمانی، شام، مصر و خاورمیانه قرن بیستم از راهنماهای مناسب برای خوانندگان می باشند که به گونه ای ملموس، منطقه را مرزبندی و شناسایی می کنند.

نویسنده در کلیات باور دارد که گروههای کارگری که اکثریت هر جامعه را تشکیل می دهند، می توانند موضوعی تاریخی در بررسی پرسیمانهای تاریخی باشند. تا هنگامی که نقش این گروه آشکار نگردد، نقش روشنفکران و برگزیدگان جامعه، مناسبات مبتنی برسلطه و قدرت، و فرایندهایی که تشنجات و کشمکشهای درونی جامعه را تعیین می کند، مشخص نخواهد شد. تا دهه ۱۹۷۰، اکثر مورخین خاورمیانه به پرسیمانهای دیگری مانند مذهب، فرهنگ، سیاست، حقوق، متون

1. Alia
2. Ayan
3. Tanzimat
4. Wafd
5. Ulama

ادبی، فرهنگ اسلامی و تاریخ سیاسی کشورها می پرداختند و نکاتی چون زارعان، ابزارمندان صنعتی شهری و بازرگانان خرده پا در حاشیه تاریخ قرار می گرفتند. مورخین اروپا و آمریکا با محدودیت تاریخ اجتماعی جدید در پیوند با مردم و کارگران روبه رو می شوند. اکنون مورخین پذیرفته اند که روشهای گوناگون مانند لیبرالیسم، سوسیال دموکراسی، تاریخ کارگری، مارکسیستی، مارکسیسم بریتانیایی، مارکسیسم ساختارگرای فرانسوی، ناسیونالیسم مردم گرا، مطالعات کشاورزان و زارعین، مطالعات نژادی، فمینیسم و غیره از پرسمانهای بنیانی تاریخی است و کم کم همانند مطالعات آمریکاشناسی یا مردم شناسی و اروپا شناسی، مطالعات خاورمیانه نیز در همین راستا حرکت می کند.

نوشتارهای کنونی تاریخ و آفرینندگان آثار آنها مانند باتو، آبراهامیان، توکر، بینین و لاکمن، بانر، و پوراث دیگر طبقه را یک واقعیت مادی می دانند و با استفاده از شواهد و تجربیات طبقه کارگر و بردگان آفریقایی واقعیتهای نژادی، زنان و مسایل

تاریخی جامعه را بررسی می کنند. این کتاب ویژگی ترکیبی از نکات یادآور شده را دارد؛ نویسنده باور دارد که «توصیف در واقع به خودی خود یک نمایش سیاسی است» و «توصیف مجدد جهانی گام نخستین ضروری برای دگرگونی آن می باشد». بینین معتقد است که در پژوهشهای تاریخی، همان گونه که آنتونیو گرامشی آورده است، لازم است که سیاهه گسترده ای از متغیرهای خارجی تهیه شود و سپس آنها را مورد آزمون قرارداد تا بتوان به شفافیت مسایل تاریخی رسید. بدون در نظر گرفتن این متغیرهای خارجی امکان تحلیل وجود ندارد؛ بدین مفهوم که وضعیت اجتماعی طبقات فرعی جامعه مانند ابزارمندان، کارگران، کشاورزان، گروههای اجتماعی، بردگان، کولی ها، اقلیتهای نژادی و زنان را نمی توان تنها از طریق مناسبات طبقاتی بررسی کرد. تجربیات کشورهای منطقه نیز در مورد استعمار متفاوت بوده است. گرامشی نقش این طبقات را در اروپا نیز برای رسیدن به اهداف استقلال طلبانه و حتی دوران امپریالیسم بسیار مهم می داند. لوستتیک و یونیس نیز در تأیید

باورهای گرامشی، نه تنها به وجه اختلاف تجربیات کشورهای منطقه در مورد استثمار و استثمار پرداخته اند، بلکه مقایسه آن را با آفریقای جنوبی و ایرلند مفید می‌دانند.

در گفتاری دیگر، نویسنده به بررسی محدوده خاورمیانه می‌پردازد و دیدگاه‌های گوناگون را در این رابطه مطرح می‌کند. وی به مرزهای عثمانی و کشورهای جانشین پس از سقوط امپراتوری اشاره می‌کند و ویژگی فرهنگ مسلط اسلام را اساسی می‌داند.

کشورهای مراکش و ایران نیز که تحت سلطه عثمانی نبوده اند، مورد بحث قرار می‌گیرند.

بینین مختصری در مورد دیدگاه شرق‌شناسی و سقوط امپراتوری عثمانی به نظرات برنارد لوئیس می‌پردازد و سپس مفهوم شرق‌شناسی مدرن را به همراه نویسندگان دیگری همچون باربیر عنوان

می‌کند. نویسنده با بهره‌گیری از دیدگاه ادوارد سعید، شرق‌شناسی را همراه با رابطه

میان اروپا و خاورمیانه، استثمار اقتصادی، و تسلط سیاسی کشورهای اروپایی و غربی

آمیخته می‌داند. وی سپس مفهوم مدرنیته را مورد بررسی قرار داده، تعبیر مردم منطقه را نیز از منطقه مورد ارزیابی قرار می‌دهد. در

پاسخ به این پرسش که مدرنیته در منطقه خاورمیانه از چه زمان آغاز شده است به نشانه‌های مدرنیته مانند سقوط امپراتوری عثمانی، فروپاشی سلسله مراتب طبقاتی،

روی کار آمدن روشنفکران، پیدایش طبقه جدید، منطقه‌گرایی، ایجاد چرخه اقتصادی،

تولید، مصرف و غیره اشاره می‌کند. در فصل دیگری به تولیدات کشاورزی و زارعین

اشاراتی می‌شود. مفاهیمی مانند «وفق»، نظام کشاورزی و نقش ساختارهای

مارکسیستی در اقتصاد و کشاورزی، اصناف، کارگران، افزارمندان صنعتی، داستان

افزارمندان پیش از صنعتی شدن، کارگران صنعتی و غیره از پرمسائله‌های دیگر این نوشتار

است. مسیر اساسی کتاب، همان گونه که به گونه‌ای فشرده بیان شد، طبقه کارگر است

که با وجود گوناگونی، تجربیات محلی متفاوت مورد بررسی قرار گرفته است.

نویسنده آورده است که تا سال ۱۸۲۰، کارخانه‌ها در خاورمیانه متشکل از

افزارمندی بود که با استفاده از دست به کار می‌پرداختند. کارخانه‌ها بیشتر کارگرطلب و

کوچک بودند. لیکن ویژگی آشکاری میان دوره پیش و پس از صنعتی در منطقه به وجود

آمد. در سراسر قرن نوزدهم و بیستم کارخانه‌های تولیدات صنعتی تأسیس شد. بخشهای دیگر کتاب به زارعان و طبقه پاشاها پرداخته، تنظیمات یا اصلاحات را درامپراتوری عثمانی بررسی می‌کند. استعمار فرانسه در شمال آفریقا، سیاستهای مردمی مانند انقلاب ترک‌های جوان در سال ۱۹۰۸ در ترکیه، نقش طبقات کارگر شهری، جنگ جهانی اول، انقلاب روسیه، پایان امپراتوری عثمانی، تأثیر آن بر پیدایش طبقه کارگر، سوسیالیسم و تشکیل جمهوری ترکیه، تشکیل کشور اسرائیل، اعلامیه بالفور، احیاء اسلام‌گرایی، انقلابهای کشاورزی و ناسیونالیسم فلسطینی، جنبشهای زارعین شیعه، تشکیل عراق، اوضاع و احوال سیاسی - اقتصادی کارگری در مصر، عراق، کمونیسم، پایان حکومت سلطنتی، درگیریهای نظامی در الجزایر و یمن در دهه ۱۹۵۰ میلادی، روی کار آمدن ناصر، مسئله قرض و وام به مصر، بانک جهانی، بررسی آهاری کارگران ترکیه در خارج از کشور، و شمار اعتصابات در ترکیه از ۱۹۶۳ تا سال ۱۹۹۴ از موضوعات دیگر کتاب می‌باشد.

کتاب دارای نمایه کاملی است و کتابنامه آن نیز سرشار از آثار نویسندگان و خاورشناسان و به ویژه متخصصین پرآوازه خاورمیانه مانند ادوارد سعید، فرد هالیدی، حسنین هیکل، گیپ و غیره می‌باشد. نمایه کتاب برای استفاده از مطالب درونمایه که بر مبنای سبک نوشتاری آمریکا تنظیم شده است، راهنمای کاملی می‌باشد.

از ویژگیهای برجسته این کتاب همانندی اثر کنونی با کتاب فردریک انگلس می‌باشد که شرایط طبقه کارگر را در انگلیس سال ۱۸۴۴ شرح داده است. چارلز دیکنز در رمان «زمانهای دشوار» و تامپسون در کتاب «پیدایش طبقه کارگر انگلیس» رویداد صنعتی شدن را در انگلیس و پیشرفتهای غیرقابل اجتناب آن را مورد مذاقه قرار می‌دهند. کتاب کنونی نیز همانند دو کتاب یاد شده صنعتی شدن در خاورمیانه در قرن نوزدهم و بیستم را توضیح می‌دهد. نویسنده معتقد است که باید شرایط و تحول سیاسی - اقتصادی خاورمیانه را با الگوها و معیارهای اروپایی سنجش کنیم. ساخته شدن دولت - ملت در خاورمیانه، کارآفرینان، نخبگان و روشنفکران و اقدامات گروهی مردم را باید به

دور از فرایند نهادهای اجتماعی - سیاسی خاورمیانه بدانیم.

انقلاب ۲۳ جولای؛ درسها و دستاوردها

به هر حال، کتاب مورد بررسی همان گونه که اشاره شد از آثار ارزشمند تاریخ کارگری و کشاورزی خاورمیانه می باشد که با استفاده از اندیشه های شرق شناسان تنظیم شده است. کتاب کاملاً استنادی بوده و با سبک نوین تاریخ نویسی تنظیم و گردآوری شده است. این کتاب در سنجش با کتابهایی که صرفاً تاریخ انقلابهای کارگری در خاورمیانه را به سبکی مارکسیستی بررسی می کنند، تفاوت دارد و با بی نظری و دآوری این پرسیمان بنیانی را به تحلیل می کشاند.

احمد بیضون و آخرون، ثورة ۲۳ يوليو؛ حصيلة و دروس، بیروت: مرکز دراسات الوحدة العربية، سبتمبر ۲۰۰۲، ۱۵۰ صفحه.

عبدالرضا همدانی

کارشناس مرکز پژوهشهای علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه

مرکز مطالعات وحدت عربی در دهم جولای ۲۰۰۱، همایشی را به مناسبت سپری شدن نیم قرن از انقلاب ۲۳ جولای توسط افسران آزاد در کشور مصر برگزار کرد. در این همایش که در مقر این مرکز واقع در شهر بیروت برپا شد، تعدادی از نخبگان فکری و برخی از دولتمردان دوران جمال عبدالناصر، رئیس جمهور فقید مصر، شرکت کردند و به بحث و بررسی درباره مسایل مرتبط با پیروزی این انقلاب و تحولات آن، دستاوردهای مختلف اقتصادی و سیاسی این انقلاب از جمله استقلال ملی، توزیع عادلانه ثروت، مبارزه علیه استعمار و صهیونیسم و تلاش در راه وحدت جهان عرب پرداختند. این همایش دارای سه محور اصلی بود که

